

ku.remissvar@regeringskansliet.se
ku.ko@regeringskansliet.se

Återstartsutredningens betänkande Från kris till kraft – återstart för kulturen (SOU 2021:77)

Riksarkivet har tagit del av betänkandet och yttrar sig som sektorsmyndighet med nationell överblick över arkivfrågorna och arkivverksamheten i landet.

Kultursektorn är underfinansierad och Riksarkivet välkomnar utredningens förslag om en stärkt grundfinansiering i hela sektorn. Även Arkivutredningen konstaterade i sitt betänkande¹ att arkivsektorn är underfinansierad.

I övrigt kommenterar Riksarkivet endast det som rör arkiv- och kulturarvssektorn.

Sammanfattning

- Riksantikvarieämbetet, Kungliga biblioteket och Riksarkivet står beredda att genomföra den föreslagna satsningen på digitalisering av kulturarvet i samverkan.
- Att digitisera arkiv är en viktig satsning som ger alla en möjlighet att ta del av informationen, oavsett var man befinner sig.
- En utveckling av det nationella arkivinformationssystemet, NAD, är en förutsättning för att kunna publicera och säkra en långsiktig tillgång till digitala avbildningar av arkivmaterial.
- Riksarkivet har beredskap för att skala upp sin digitiseringsverksamhet, men då krävs en riktad anslagsförstärkning för att täcka upp den stora ekonomiska risk som Riksarkivet annars skulle behöva ta.

Samråd med Kungliga biblioteket och Riksantikvarieämbetet

Att digitalisera kulturarvet är en fråga om demokrati, öppenhet och tillgänglighet men också om samhällsekonomi, forskning och innovation och att rädda samhällsviktig information som riskerar att förloras för alltid. En satsning i linje med förslaget skulle lyfta kulturarvets bidrag till ett

¹ SOU 2019:58, Härifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv.

kunskapsbaserat och innovativt Sverige.² Myndigheterna står beredda att genomföra uppdraget i samverkan.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ), Riksarkivet (RA) och Kungliga biblioteket (KB) har samrått och vill gemensamt framhålla följande:

- Myndigheterna tillstyrker förslaget i 7.6.1 Digitalisera kulturarvet. Myndigheterna instämmer också i utredningens analys under avsnittet 3.4.2 Digitaliseringen av kulturarvet brådskar och innebär ingen besparing.
- Myndigheterna vill framhålla att KB, RA och RAÄ har lång erfarenhet av samarbete kring utveckling, vägledning och utbildning inom digitaliseringsområdet, inte minst genom Digisam. Resultaten nyttjas redan av många myndigheter och institutioner men kan med ökade ekonomiska medel nyttjas på nytt sätt.
- Myndigheterna ställer sig positiva till att satsningen omfattar både subventionerade anställningar, kompetensutveckling, samordning och utveckling av infrastruktur. För att ge största möjliga utväxling anser myndigheterna att satsningen i så hög grad som möjligt bör utnyttjas, och vid behov vidareutveckla, befintlig infrastruktur för digitalisering inom kulturarvsområdet.
- Myndigheterna anser att satsningen bör fokusera på att producera långsiktigt hållbara digitala resurser som kan tillhandahållas för såväl forskningsändamål och skolan som den intresserade allmänheten. Dessa resurser kan också användas till nya produkter och tjänster, såväl inom offentlig som privat sektor.
- För att säkerställa att satsningen ska kunna genomföras på ett framgångsrikt sätt menar myndigheterna att det kommer att krävas en noggrann planering, också tillsammans med Arbetsförmedlingen. Myndigheterna vill därför föreslå att första årets finansiering är anpassad till det och att satsningen istället sträcks ut över längre tid.

² [Data för ett kunskapsbaserat och innovativt Sverige \(regeringen.se\)](https://www.regeringen.se)

Utredningens förslag

7.2.3 Kulturcheckar som stimulansstöd

Riksarkivet avstyrker förslaget och menar att de resurserna istället bör läggas på att förstärka de övriga förslagen i betänkandet.

7.3.3 Stärk kultursamverkansmodellen

Riksarkivet menar att området är underfinansierat och välkomnar alla förstärkningar.

7.6.1 Digitalisera kulturarvet

Riksarkivet tillstyrker förslaget, men vill framhålla olika aspekter som Riksarkivet menar är avgörande för att satsningen ska kunna genomföras på ett bra sätt. Det finns också olika ramverk och vägledningar för digitalisering som man bör beakta vid ett genomförande.³

Arkivens roll och samhällsvärde

Att *digitisera*⁴ arkiv är en viktig satsning som ger alla en möjlighet att ta del av informationen, oavsett var man befinner sig.

Källkritikens betydelse har ökat i samhället. Det är i arkiven den verifierbara informationen kan hämtas. Arkivsektorn har en avgörande roll för tilltron till autentisk information och tilltron till det allmänna och bidrar därigenom till mål 16 i Agenda 2030, Fredliga och inkluderande samhällen⁵.

Alla bidrar till arkiven, genom att delta i olika verksamheter – skolan, arbetet, föreningslivet. På så sätt kan man säga att vi alla är producenter av arkiv, samtidigt som vi är konsumenter, exempelvis genom att efterfråga våra betyg, sjukjournaler eller fastighetshandlingar.

När arkiven är tillgängliga digitalt kan information från olika källor kopplas ihop, vilket i sin tur möjliggör forskning om ett tema, en företeelse eller plats. Forskning som i sin tur kan ge upphov till att något nytt produceras; en bok, en film, en teaterpjäs eller TV-serie. Genom tillgång till arkiven skapas mervärden och synergier – och även nya arkiv. Det är ett kretslopp.

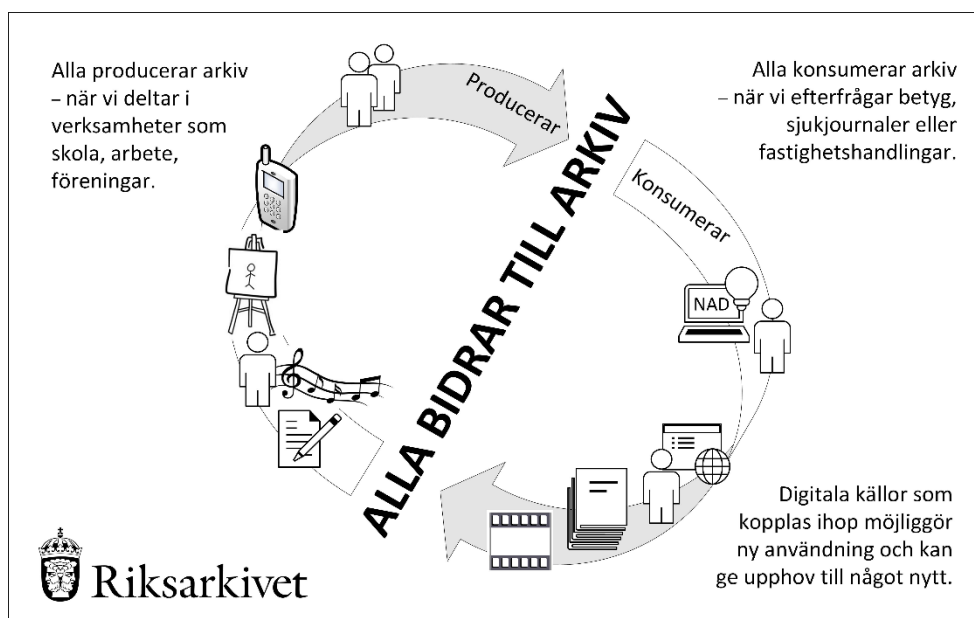
Digitiserade arkiv bidrar till kultur i hela landet. Arkiven har en viktig roll när det gäller att främja en hållbar samhällsutveckling. Platsoberoende

³ [Svenskt ramverk för digital samverkan \(digg.se\)](#) och [Digitalisera rätt - en praktisk juridisk vägledning.pdf \(esamverka.se\)](#)

⁴ Digitalisering inom arkivsektorn innebär oftast att man skapar en digital bild eller upptagning (kopia) av förlagan. Sådan konvertering av information från analog till digital form har Riksarkivet valt att kalla digitisering – till skillnad från termen digitalisering, som står för en process i samhället där nästan all information är digital och kan behandlas av datorer. Ibland används begreppet informationsdigitalisering synonymt med begreppet digitisering.

⁵ Säkerställa allmän tillgång till information och skydda grundläggande friheter (16.10), Främja rättssäkerheten på nationell nivå (16.3), Bygga upp transparenta institutioner (16.6).

tillgång till arkivinformatonen bidrar en levande landsbygd, breddat deltagande och till kulturella och kreativa näringar.

Det kulturella kretsloppet

NAD är en förutsättning

En utveckling av det nationella arkivinformationssystemet, NAD, är en förutsättning för att kunna publicera och säkra en långsiktig tillgång till digitala avbildningar av arkivmaterial.

Överblick över vilka informationsresurser som finns i samhället är avgörande för en effektiv informationsförsörjning. En utveckling av NAD – som en ingång till arkivinformation från såväl offentliga som enskilda institutioner – är en förutsättning för en säker, tillförlitlig och användbar informationsförsörjning. Riksarkivet vill göra det enklare att ansluta sig till NAD och öka antalet medverkande arkivinstitutioner och andra som förvarar arkiv. NAD behöver utvecklas för att göra det möjligt för andra arkivinstitutioner att tillgängliggöra sitt digitiserade arkivmaterial via tjänsten. Riksarkivet anser också att myndigheterna, på sikt, bör redovisa sina arkiv i NAD.

I likhet med Finland och Norge behöver Sverige en utvecklad nationell söktjänst för arkivinformation⁶. Det är en förutsättning för vidareutnyttjande av samhällsviktig information från såväl offentlig som enskild sektor. Utredningen om organisation, styrning och finansiering av forskningsinfrastruktur listar i sitt slutbetänkande⁷ NAD som en del av den

⁶ Motsvarande tjänster är exempelvis ASTA i Norge och FINNA i Finland.

⁷ SOU 2021:65, Stärkt fokus på framtidens forskningsinfrastruktur, s. 23.

nationella organisationen av e-infrastruktur för forskning som behöver utvecklas.

I Riksarkivets dialoger med den enskilda arkivsektorn har det framkommit att man ser med oro på att de enskilda arkivinstitutionerna, i brist på en gemensam lösning i form av NAD, istället försöker hitta andra former för att tillgängliggöra sin arkivinformation. Det behövs en gemensam plattform för hela sektorn som utvecklas utifrån hela sektorns behov och NAD är den naturliga garanten för långsiktig åtkomst till det digitiserade arkivmaterialet. Många enskilda arkivinstitutioner efterfrågar stöd och resurser för att kunna förteckna sina arkiv och redovisa dem i NAD. De efterfrågar också en utveckling av NAD så att det liknar Libris, med bl.a. möjligheter för användarna att göra beställningar via tjänsten.

Det behövs en ändring av förordningen (2009:1593) med instruktion för Riksarkivet, så att det framgår att Riksarkivet ska tillhandahålla ett informationssystem för arkivväsendet. Arkivutredningen föreslog samma sak i sitt betänkande. Med en sådan ändring av Riksarkivets instruktion skulle uppdraget att tillhandahålla ett nationellt informationssystem harmoniseras med motsvarande uppdrag som Kungliga biblioteket och Riksantikvarieämbetet har i sina instruktioner. Det skulle underlätta samverkan mellan de tre stora kulturarvsmyndigheterna och den gemensamma strävan att skapa bred tillgång till kulturarvet och bidra till samhällets samlade informationsförsörjning. På sikt bör NAD länkas ihop med K-samsök och Libris.

Det finns önskemål om en gemensam långsiktig lagringslösning. Det handlar både om att bevara och tillgängliggöra den information som skapas idag och att bevara det äldre material som digitiserats för att kunna tillgängliggöras digitalt. Att använda t.ex. molntjänster är en osäker lösning och att alla uppfinner egna lösningar är ineffektivt och leder till splittring av informationen.

I sammanhanget kan nämnas att NAD har en informationsförsörjande roll även utanför Sverige. Den arkivinformation som publicerats i NAD förs över till Archives Portal Europe (APE)⁸ och kan presenteras i Europeana⁹.

Noggrann planering är viktigt för ett bra genomförande

Det krävs noggrann planering för att satsningen ska ge bästa möjliga utväxling. Riksarkivet ser positivt på att utredningen lyfter fram samverkan mellan kulturarvsmyndigheterna, och även en dialog med en mångfald av kulturarvsaktörer. Utöver det menar Riksarkivet att det krävs samråd med Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan så att satsningen inte ”krockar” med de befintliga trygghetssystemen och andra ersättningar.

⁸ [HOME - Archives Portal Europe](#)

⁹ [Upptäck inspirerande europeiskt kulturarv | Europeana](#)

Urval och kriterier för projekt inom satsningen

Riksarkivet menar att det är viktigt att på ett tidigt stadium ringa in vilka sektorer, aktörer och samlingar som bör prioriteras i satsningen. Det handlar om att besluta sig för vad som är mest angeläget och utforma tydliga kriterier.

Att prioritera och göra urval är nödvändigt. Det finns ett behov av gemensamma utgångspunkter för värdering. Informationens värde kan betraktas från olika perspektiv; på kort och på lång sikt, för den enskilde individen och för samhället i stort.

Bredd och helhetsperspektiv bör vara avgörande för urvalet, liksom nyttskapande och återanvändningsbarhet. Man behöver både beakta kulturarvssektorns perspektiv och samhällets helhetsperspektiv. Utformningen av satsningen blir också beroende av om den främst ska rikta sig till många små aktörer, eller om den ska rikta sig till stora institutioner, eller om båda ska komma ifråga. Riksarkivet har nationell överblick över arkivfrågorna och följer arkivverksamheten i landet. Det innebär kunskaper om det arkivmaterial som finns hos olika aktörer och god förståelse för vilken nytta det skulle kunna skapa i samhället om det tillgängliggjordes för storskalig digital användning.

De olika aspekterna måste utredas noggrant och det krävs ett stort förarbete, också i samverkan med andra aktörer, för att man ska kunna prioritera på ett bra sätt. Kulturarvsmyndigheterna har, inom ramen för Digisam, tagit fram en checklista för prioritering av kulturarvsmaterial för digitalisering¹⁰ som man kan ta hjälp av i det arbetet.

Utredningen hänvisar till Access som en lyckad satsning. Riksarkivet menar att det finns lärdomar att dra även från satsningarna Sesam, och Kulturarvslyftet. Den största vinsten med Access var de samlingsvårdande insatserna. Den kvarstående långtidseffekten är att tidigare oförtecknat material blev ordnat och indexerat så att det fortfarande går att hitta. I projektet digitiserades också en del material¹¹. Eftersom det saknades medel för långsiktig förvaltning finns delar av det som digitiserades i projektet inte längre tillgängligt och sökbart på internet. En infrastruktur för långsiktig förvaltning är en förutsättning för att en satsning ska ge långsiktig vinst i form av tillgång till digitiserat material.

Riksarkivet anser att det är angeläget att satsningen utformas så att det blir möjligt för aktörerna i den enskilda arkivsektorn få en reell möjlighet att ta del av den. Det handlar om aktörer med små marginaler. Då krävs det att trösklarna för att kunna ta del av satsningen är låga och att ansökningsförfarandet inte innebär för stora arbetsinsatser.

¹⁰ <https://digisam.se/wp-content/uploads/2013/02/Checklista%20for%20prioritering%20av%20kulturarvsmaterial%20for%20digitalisering.pdf>

¹¹ Uppföljning av Access, Kulturrådets skriftserie 2010:1

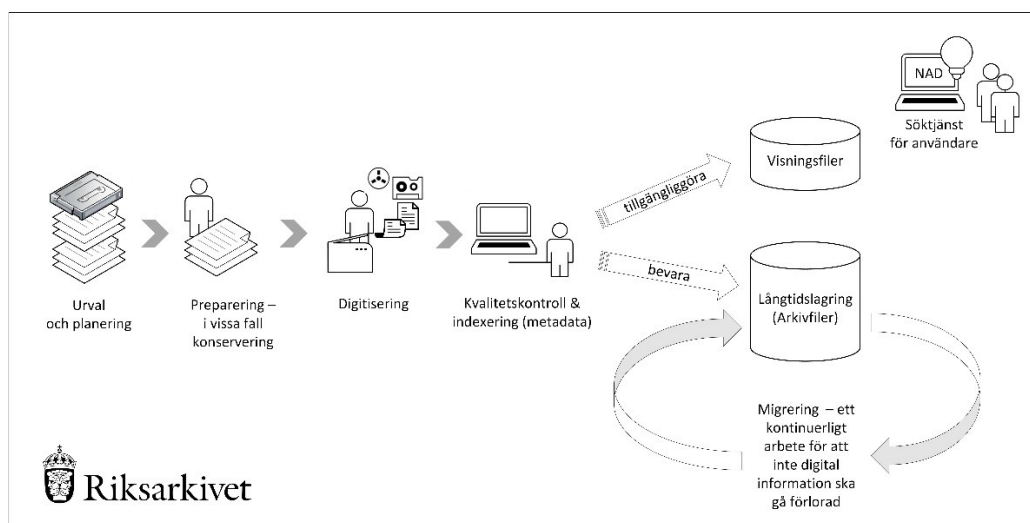
Sysselsättningsdelen av satsningen

Riksarkivet har, med anledning av förslaget, tagit en kontakt med Arbetsförmedlingen som är positiva till att kulturarvsmyndigheterna tänker på samråd och lärdomar från tidigare satsningar, redan i det här läget. När det gäller Access, som utredningen hänvisar till, är det en annan situation på arbetsmarknaden idag jämfört med 2005. Kompetenskraven, inte minst när det gäller digital kompetens, har också ökat. Riksarkivet menar att en viktig framgångsfaktor är att det avsätts medel för handledning av den personal som ska sysselsättas i satsningen för olika delmoment i digitiseringsprocessen.

Digitiseringsprocessen för arkivmaterial

Det är viktigt att en digitiseringssatsning inte endast blir ett kortsiktigt projekt. När man gör en digitiseringssatsning måste det avsättas medel för förvaltning av det som digitiseras. Det måste också finnas eller utvecklas system för långsiktigt digitalt bevarande. Utan möjlighet till långsiktig förvaltning, inklusive migrering, kommer de digitala kopiorna bara att finnas tillgängliga en begränsad tid, för att sedan gå förlorade.

Digitiseringsprocessen för arkivmaterial illustreras enklast med en bild.

Från digitisering till tillgängliggörande och bevarande

Samverkan om digitisering

Riksarkivets digitiseringscentrum för kulturarvsmaterial i Västernorrland är en nationell resurs inom digitiseringsområdet för myndigheter och andra offentliga organisationer. Riksarkivet och Kungliga biblioteket har en pågående samverkan när det gäller konkret produktion och infrastruktur inom området digitisering. Kungliga biblioteket har en etablerad digitaliseringsverksamhet för audiovisuella samlingar (AV).

Förutsättningar för storskalig digitisering

Riksarkivet har en beredskap för att skala upp verksamheten vid sitt digitiseringscentrum för kulturarvsmaterial. Nuvarande affärsmodell och komplexiteten i finansieringsformen innebär dock en stor risk i den ekonomiska planeringen eftersom ett eventuellt underskott måste täckas av Riksarkivets ordinarie förvaltningsanslag. Om Riksarkivet ska kunna ta steget att utöka verksamheten krävs en riktad anslagsförstärkning. En modell där merparten av kostnaderna finansieras med särskilt anslag skulle täcka upp de finansiella riskerna.

Genom en dom¹² har Högsta förvaltningsdomstolen bekräftat att anskaffningar mellan statliga myndigheter inte omfattas av upphandlingslagstiftningen. Det innebär att statliga myndigheter kan nyttja Riksarkivets och Kungliga bibliotekets digitiseringstjänster, utan ett föregående upphandlingsförfarande.

Riksarkivets digitaliseringsbehov

Riksarkivet har 75 hyllmil pappershandlingar, varav ca. fem procent är digitiserade. I urvalet för digitisering är bredd och helhetsperspektiv avgörande, liksom nyttskapande och återanvändningsbarhet. Ett exempel på sådant material som redan är digitiserat är bouppteckningshandlingar för åren 1980-2001. Handlingarna finns nu tillgängliga genom självbetjäning. Riksarkivets har äskat, och kommer även i sitt kommande budgetunderlag att äska, medel för att kunna digitisera fastighetshandlingar på motsvarande sätt. Riksarkivet ser ett fortsatt stort behov av resurser för att kunna digitisera grunddata. I årets regleringsbrev har Riksarkivet fått ett uppdrag att beskriva den offentliga informationsförvaltningen och analysera och redovisa följderna av bl.a. den högre graden av digitalisering och kommer att återkomma i frågan.

7.6.3 Analysera konsekvenser och behov kopplade till ny upphovsrättslagstiftning

Riksarkivet menar att perspektivet är allt för snävt. Det behövs förvisso en analys av konsekvenserna av DSM-direktivet¹³ för utövande konstnärer och andra kulturutövare, så att de får bästa möjliga förutsättningar att leva på sin verksamhet. Men kulturarvets möjligheter och hinder i det digitala landskapet saknas helt i förslaget. Det behövs mera kunskap om upphovsrätt också när det gäller digitalisering av kulturarvet. Riksarkivet har i sitt remissyttrande¹⁴ över förslaget till implementering av DSM-direktivet pekat på en rad svåra gränsdragningsproblem som behöver redas ut.

Konstnärsnämnden är inte rätt myndighet för att utreda konsekvenserna för kulturarvet och kulturarvsinstitutionerna. Istället bör PRV få i uppdrag att

¹² HFD 2021 ref. 35

¹³ Upphovsrätten på den digitala inre marknaden, Ds 2021:30

¹⁴ Dnr RA-KS 2021/02023, <https://riksarkivet.se/default.aspx?id=117543>

titta på den aspekten. Detta bör ske i samverkan med kulturarvsmyndigheterna, och eventuellt också tillsammans med DIGG.

7.6.4 Kompetenshöjande insatser om upphovsrätt

Liksom i förslaget ovan är perspektivet allt för snävt. Kulturarvsbranschen saknas helt i förslaget. Även om DIGG och Digisam redan har gjort en del kompetenshöjande insatser och tagit fram vägledningar så menar Riksarkivet att det är långt ifrån tillräckligt. Också här menar Riksarkivet att det behövs uppdrag till PRV och DIGG för att möta behoven.

7.6.5 Stärk rådgivningen om upphovsrätt

Även här är perspektivet för snävt. Kulturarvsaktörerna har ett mycket stort behov av rådgivning om upphovsrätt. Även om DIGG och Digisam har tagit fram vägledningar, också i samverkan med PRV, så finns det ett ytterligare behov av direkt rådgivning.

Av de tre förslagen som rör upphovsrätt menar Riksarkivet att rådgivning är det mest angelägna för kulturarvsbranschen, inte minst när det gäller digitisering. Aktörer på området vittnar om att de "sitter fast i" upphovsrättsfrågor och inte kommer vidare i sin digitisering och publicering.

Det krävs stora resurser för att identifiera rättighetshavarna, eftersom upphovspersonerna ofta är avlidna eller okända. Trots att det i många fall handlar om rättigheter med begränsat kommersiellt värde kan konsekvenserna av att publicera material som i ett senare skede visar sig inte vara korrekt klarerat ändå bli kostsamt i en bransch med mycket små marginaler. Svårigheterna att klarera leder ofta till att man väljer bort att digitisera material som eventuellt kan omfattas av upphovsrätt, helt enkelt för att det blir för krångligt att utreda.

7.8.3 Främja förutsättningarna för kultur i skolan

Riksarkivet tillstyrker förslaget, men menar att även Riksarkivet har en roll att spela i ett sådant uppdrag. Riksarkivet medverkade i Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag om att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolan och att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna. Riksarkivet efterlyser en utökad samverkan även mellan de olika kulturarvsaktörerna i deras samarbete med skolan.

7.10.2 Utred hur kultursamverkansmodellen kan utvecklas

Det finns ett behov av att utveckla arbetssätt och processer, men Riksarkivet kan i dagsläget inte se något akut behov av en ny utredning.

Övriga synpunkter

2.1.4 Den publika verksamheten har förändrats eller ställts in

Även Riksarkivet har haft fler digitala evenemang än innan pandemin. Men för de offentliga arkiven måste man också beakta det faktum att mycket av

kulturarvet omfattas av offentlighetsprincipen. Det innebär att Riksarkivet har haft öppet för utlämnande av allmänna handlingar på plats, enligt tryckfrihetsförordningen, om än med begränsade öppettider. Pandemin har också inneburit ett ökat antal förfrågningar om kopior av allmänna handlingar – även när det gäller det äldre materialet.

3.2 Kulturens ekonomiska villkor

Utredningen menar att den offentliga arkivsektorn är i det närmaste helt offentligt finansierad. Riksarkivets finansieringsmodell bygger dock, utöver anslagsfinansiering, på avgifter för överlämnade av arkiv och viss ersättning i samband med utlämnande av arkivhandlingar. Såväl de statliga myndigheterna som Riksarkivet och Kammarkollegiet har ifrågasatt den nuvarande finansieringsmodellen och Arkivutredningen föreslog förändringar som ännu inte har genomförts. Finansieringsmodellen för enskilda arkivinstitutioner bygger på två typer av intäkter – avgifter från medlemmar och deponenter samt offentliga bidrag.

I betänkandets sammanfattning framstår det som att slutsatserna om vilka behov man ser utifrån den digitala utvecklingen omfattar både kulturlivet och kulturarvet. Det gäller t.ex. behovet av nya intäktsmodeller och ökade anslag, se s. 19 i betänkandet. I utredningens resonemang, analyser och förslag saknas emellertid en utveckling av behovet av nya intäktsmodeller för kulturarvet. Utredningen fokuserar helt på utövande konstnärer och kulturskapare.

Riksarkivet menar att även kulturarvet har behov av nya intäktsmodeller och ökade anslag.

3.2.1 Stöden till kulturen har urholkats

Utredningen hänvisar här till Arkivutredningen som konstaterade att arkivsektorn är underfinansierad och att det också gäller den enskilda arkivsektorn. Riksarkivet instämmer i detta. Det handlar till stor del om de ökande kostnaderna för långsiktig tillgänglighet och digitalt bevarande, vilket särskilt drabbar den enskilda arkivsektorn.

3.2.4 Flernivåstyret skapar osäkerhet kring kulturens finansiering

Riksarkivet delar utredningens bedömningar och ser en förbättringspotential när det gäller att utveckla arbetssätt och processer i kultursamverkansmodellen.

De enskilda arkivinstitutionerna och andra arkivaktörer vittnar om en osäkerhet om vilka verksamheter och aktiviteter som kan få bidrag. Det framstår som att möjligheterna att få finansiering är olika i olika delar av landet. Genom att kultursamverkansmodellen bygger på att besluten ska tas nära verksamheterna kan det bli sådana följder. Men Riksarkivet uppfattar inte att det finns någon osäkerhet om vem det är som fattar besluten om medel. Däremot blir följderna att en för stor del av finansieringen är osäker för de enskilda arkivinstitutionerna. Att medlen beslutas för ett år i taget

leder till att det blir svårt att planera samt att finansieringen kan bli ”ryckig”. Riksarkivets anslag till de nationella enskilda arkivinstitutionerna, som inte ingår i kultursamverkansmodellen, är små och till största delen öronmärkta.

3.4.2 Digitaliseringen av kulturarvet brådskar och innebär ingen besparing

Riksarkivet instämmer i utredningens analys. Digitiseringen, dvs. att skapa digitala avbildningar av analogt arkivmaterial, är bara en del av digitaliseringen inom arkivsektorn. Att göra urval, ordna och förteckna och på andra sätt förbereda digitiseringen är ofta ett större arbete än skanningen av de analoga förlagorna, se illustrationen på sidan 7. Att sedan tillgängliggöra materialet och göra det sökbart är ett ännu större och, framför allt, långsiktigt arbete. Det kräver att det finns en infrastruktur och system för långsiktigt digitalt bevarande, inklusive kontinuerlig migrering av informationen.

Riksarkivet menar att medel till insatser är särskilt brådskande för den enskilda arkivsektorn. Till skillnad från arkiven i den offentliga sektorn finns det ingen lagstiftning som garanterar att enskilda arkiv bevaras och finns tillgängliga. De är en outnyttjad resurs som ger en mångfald av perspektiv och röster som belyser andra aspekter av samhället än de som bevaras i allmänna handlingar.

3.4.3 Den digitala kompetensen behöver öka

Här fokuserar utredningen på utövande konstnärer och kulturskapare. Riksarkivet menar att den digitala kompetensen även behöver öka på arkivområdet, inte minst när det gäller digitalt bevarande. Liksom i samhället i stort är det en generationsfråga, där yngre arkivarier ofta har stor digital kompetens. Det är också en fråga om resurser – kompetensen finns i många fall, men resurserna saknas.

3.5 Kunskapen om upphovsrätt behöver öka

Riksarkivet instämmer i att det, förutom den tekniska kompetensen att genomföra digital verksamhet, även finns behov av att utveckla kompetens kring upphovsrätt när kultur och kulturarv tillgängliggörs digitalt. Det är också viktigt att höja kunskapen om upphovsrätt hos politiker, myndigheter, kulturinstitutioner, allmänheten, användare och olika branschaktörer.

3.5.2 Bedömningar

Riksarkivet menar att utredningens analys och bedömningar har ett för snävt perspektiv på upphovsrätten. Bedömningarna fokuserar på möjligheterna för konstnärer och kulturutövare att försörja sig på sin verksamhet. Det är självklart att det finns ett sådant behov. Det handlar om ökad kompetens om vad man får göra med andras verk. Men för dessa aktörer handlar det i ännu större utsträckning om hur den upphovsrätt och de närstående rättigheter de själva har till sina alster bättre kan bidra till att de kan försörja sig på sitt skapande.

När det gäller kulturarvet handlar det istället om motsatsen. Där utgör den upphovsrätt som andra har till de verk som finns i samlingarna ofta ett hinder mot att göra kulturarvet tillgängligt för människor att ta del av, framför allt digitalt.

4.6 Personer med funktionsnedsättning är mindre delaktiga i kulturlivet

Digitalt tillgängliga arkiv ökar tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning.

Utredningen konstaterar att ”Inom kulturarvsområdet har museer och arkiv en lång tradition av att anställa personer med funktionsnedsättning, ofta med stöd av arbetsmarknadspolitiska insatser som till exempel lönebidrag. Antalet anställda med lönebidrag har dock minskat under 2000-talet.” Uppgifterna är hämtade från en rapport från Myndigheten för kulturanalys¹⁵. Enligt rapporten beror det delvis på verksamhetens professionalisering och effektivisering, men också på förändringar i lönestöden. Riksarkivet delar Myndigheten för kulturanalys bedömning att det finns möjlighet till så kallade enklare uppgifter inom arkivsektorn, men att det då krävs att tillräckliga resurser avsätts för handledning. Det gäller inte minst för en sådan digitaliseringsinsats som utredningen föreslår.Handledning och utbildning är också viktigt för att en sådan anställning ska skapa ett bestående mervärde för individen och i längden öka anställningsbarheten.

6.1.2 Kultur har gjorts tillgänglig digitalt

Museer har utvecklat sin digitala verksamhet

Utredningen nämner arkivsektorns hantering av pandemin endast under avsnittet om museerna. Man konstaterar att arkiven under pandemin har behövt begränsa tillgången till de fysiska arkiven och att bland annat de enskilda arkiven har lagt resurser på att i stället tillgängliggöra arkivmaterial digitalt samt att Riksarkivet genomförde programverksamhet som föreläsningar, visningar och utställningar i digitala format.

Beskrivningen ger inte en rättvisande helhetsbild av hur Riksarkivet har hanterat restriktionerna. De tvingande reglerna i tryckfrihetsförordningen (1949:105) och förvaltningslagen (2017:900) om tillgång till allmänna handlingar har gjort att Riksarkivet har haft öppet under hela pandemin, om än med begränsade öppettider. Förväntningarna från allmänheten är att även pappershandlingar ska finnas digitalt och många uttrycker förvåning över att så lite av arkiven och samlingarna är tillgängliga digitalt. Av Riksarkivets 75 hyllmil pappershandlingar är det endast ca. fem procent som är digitaliserade. Riksarkivet har 218 miljoner digitala avbildningar av arkivhandlingar, varav 70 miljoner är publikt tillgängliga via internet. Den

¹⁵ Myndigheten för kulturanalys, Att bidra till inkludering En undersökning av anställningar med lönestöd för personer med funktionsnedsättning inom svensk kultursektor, Rapport 2018:2

största delen av detta är grunddata för e-tjänster till gagn för medborgarna. Under pandemin har Riksarkivet haft 75 miljoner sidvisningar i sin digitala forskarsal.

I början av pandemin uppmanade Riksarkivet såväl offentliga som privata aktörer att bevara handlingar som innehåller uppgifter om covid-19 eller som på olika sätt belyser hur pandemin påverkar olika verksamheter. Utöver de handlingar som vanligtvis bevaras i olika verksamheter menar Riksarkivet att det fanns anledning att identifiera andra typer av handlingar som kunde ge information om krisen och även bevara dem för framtiden. Riksarkivet har också gett medel till Svenska arkivförbundets projekt #corona2020, som uppmanar till ett ökat bevarande. Ett positivt exempel från en annan arkivaktör är Centrum för Näringslivshistoria (CfN), som redan vid starten av pandemin började bevara företagens historia under covid-19. CfN:s ambition har varit att dokumentationen ska kunna användas av forskare utifrån ett flertal olika discipliner, perspektiv och frågeställningar om krisens inverknings på det svenska näringslivet. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek har gjort ett motsvarande arbete inriktat på dem som har stått i frontlinjen, t.ex. busschaufförer och sjuksköterskor. Det finns ytterligare exempel på särskilda arkivsatsningar med anledningen av covid-19.

Beslut i detta ärende har fattats av riksarkivarien Karin Åström Iko. I den slutliga handläggningen deltog också 1:e arkivarien Maud Almström Blom, avdelningschefen Pauline Tjergefors och verksamhetsjuristen Ulrika Sturesdotter Andersson, föredragande.

Karin Åström Iko

Ulrika Sturesdotter Andersson